

Sabrina P. Ramet, László Kürti, ur., *Civic and Uncivic Values in Hungary: Value Transformation, Politics, and Religion* (London; New York: Routledge, 2024), xiv + 239 str.

Ovaj zbornik radova predstavlja pokušaj da se, na engleskom jeziku, sustavno analizira stanje u Mađarskoj nakon što je 2010. vlast u toj državi preuzeo Viktor Orbán (rođ. 1963.). Sustav njegove vlasti odmaknuo je, na unutarnjem političkom planu, Mađarsku od liberalne demokracije, a na vanjskom političkom planu od zajedničke politike Europske unije i NATO-a.

U uvodom su dijelu, među ostalim, kratki životopisi znanstvenika koji su svojim prilogima sudjelovali u zborniku. Slijedi uvodni prilog Sabine P. Ramet, jedne od urednika zbornika, inače poznate stručnjakinje za povijest istočne i srednje Europe. Naslov toga priloga je „Civic values and the vulnerability of an illiberal political order: The case of Hungary” (str. 1–14) i u njemu se donose osnovni podaci o Mađarskoj i njezinu predsjedniku vlade Orbánu. Opisano je kako je u Mađarskoj nakon razdoblja tranzicije iz komunizma u demokratski sustav Orbán preuzeo vlast i stvorio sustav suprotan osnovnim vrijednostima Europske unije iako je Mađarska njezina članica.

U prvom dijelu zbornika pod naslovom „Sustav” nalaze se dva priloga.

András Bozóki i István Benedek u prilogu „Politics in Hungary: Two critical junctures” (str. 17–42) opisuju kako je Orbán nakon 2010. uspostavio svoj sustav vlasti. Pritom upozoravaju da politolozi i drugi znanstvenici na različite načine opisuju taj sustav u kojem je autoritativna vlast uklopljena u formalno demokratski sustav, a taj poredak uživa znatnu potporu mađarskoga stanovništva. Tako se taj sustav među ostalim opisuje kao „neliberalna demokracija”, ali i „autokracija”, „nenasilna diktatura”, „postmoderna tiranija” itd.

Bozóki i Benedek opisuju kako su Orbán i njegova stranka Fidesz, dok su bili na vlasti od 1998. do 2002., poduzeli korake da bi Orbán na mjestu predsjednika vlade zadobio veće ovlasti, odnosno da bi Fidesz dobio nadzor nad medijima i onemogućio djelovanje parlamentarne oporbe. Nakon gubitka vlasti Orbán je preustrojio Fidesz, pretvarajući ga iz konzervativne u nacionalističku i populističku stranku. Koristeći gospodarske probleme i pogreške vladajućih mađarskih socijalista, Fidesz je društveno nezadovoljstvo usmjerio protiv „neoliberalnih” i bivših komunističkih elita, optužujući ih da su se stavile u službu međunarodnoga kapitala, a protiv mađarskih interesa. Tako je Fidesz na izborima 2010. osvojio nadmoćnu dvotrećinsku većinu, što mu je omogućilo ustavne i druge promjene kojima je ojačao svoju vlast, nakon čega je ponovno dobio parlamentarne izbore 2014., 2018. i 2022. godine.

Attila Bátorfy u prilogu „The Hungarian media system: Unequal worlds” (str. 43–55) opisuje stanje medija, odnosno razinu njihove slobode u Orbánovoj Mađarskoj. Fidesz je smatrao da su nakon sloma komunizma prevlast u medijima preuzeli lijevo orijentirani oligarsi i liberalne medijske korporacije, ali je to „ispravljeno” nakon što je Fidesz uspio preuzeti nadzor nad brojnim medijima. Pritom u Mađarskoj i dalje postoje oporbeni mediji, ali oni ne mogu doprijeti do javnosti u mjeri u kojoj to mogu mediji vjerni vlastima.

U drugom dijelu zbornika pod naslovom „Vrijednosti” nalazi se šest priloga.

Kristen Ringdal u prilogu „Hungarian civic values in a European context” (str. 59–82) prikazuje građanske vrijednosti u Mađarskoj u usporedbi s istim vrijednostima u drugim europskim državama. Prilog se temelji na podacima koji se prikupljaju za potrebe istraživanja europskih vrijednosti (European Values Study – EVS), koje je započelo krajem 70-ih godina XX. stoljeća.

Riječ je o podacima koji, primjerice, pokazuju koju važnost demokraciji pridaju građani određene države, koliko je njihovo povjerenje u političke institucije ili razina tolerancije prema strancima odnosno manjinama i koliko su zadovoljni svojim životom. Za usporedbu su uzeti podaci iz 1990. i 2017. godine. Oni uglavnom pokazuju da se Mađarska nalazi u skupini ostalih istočnoeuropskih zemalja u kojima su građanske vrijednosti općenito slabije razvijene nego u zapadnoeuropskim državama.

Beáta Bakó u prilogu „EU rule-of-law conditionality and uncivic Hungary: Can you buy the rule of law?” (str. 83–100) razmatra nesuglasice koje postoje između Europske unije i Mađarske kao njezine članice. Autorica upozorava da Mađari, s obzirom na to da žive u državi koja je prije bila komunistička i članica Istočnoga bloka, slobodu i demokraciju u prvom redu smatraju oslobođenjem od vlasti neke strane sile. Ako su ostvarili takvo nacionalno oslobođenje, oni će biti spremni otprijeti zloupotrebe vlastitih vlasti. Nasuprot tome, u zapadnoj Europi postoji tradicija eliminiranja unutarnjih opasnosti demokratskom poretku da se više nikad ne bi ponovilo iskustvo fašizma, odnosno nacionalsocijalizma. Navedena dva pristupa otežavaju odnose između Europske unije i Mađarske. Također je vidljivo da Europska komisija u određenim slučajevima ne uzima za ozbiljno vladavinu prava, nego se ponaša kao imperijalna institucija koja će, proizvoljno, „nagrađivati” ili „kažnjavati” Mađarsku. Autorica upozorava da takvo stanje neće dovesti do rješenja jer nije Europska unija ta koja bi trebala uspostaviti vladavinu prava u Mađarskoj, nego to u prvom redu moraju učiniti mađarski građani, a to je moguće isključivo ako oni smatraju da trebaju nadzirati vlast koju izaberu. U tom bi smislu i Europska unija, umjesto ucjena, naputaka i drugih oblika intervencije, trebala na druge načine podržati Mađare u njihovoj težnji da uspostave vladavinu prava u vlastitoj državi.

László Kürti u prilogu „Illiberalism and popular religion in Hungary: State Christianity” (str. 101–121) razmatra položaj vjerskih zajednica u Orbánovoj Mađarskoj. Ukazuje na visoku razinu sekularizacije u Mađarskoj, u kojoj oko 40% stanovnika ne želi iskazati vjersku pripadnost. I dio Mađara koji ne pripadaju tradicionalnim vjerskim zajednicama ipak su Orbánovi pristaše te se njihov svjetonazor temelji na nejasnim osnovnim kršćanskim vrijednostima koje kombiniraju s različitim alternativnim vjerskim praksama. Kad je riječ o tradicionalnim vjerskim zajednicama u Mađarskoj, Katoličkoj i protestantskim crkvama, njima Orbánova vlast osigurava pomoć i financijsku potporu, a zauzvrat može računati da će joj one pružiti potporu.

Kürti je i autor priloga „Antiminority prejudice in Hungary: Gypsy business – Roma politics” (str. 122–145). U njemu opisuje položaj Roma u Mađarskoj. Prema nekim procjenama, od oko 9,6 milijuna stanovnika Mađarske njih 7-8% su Romi. Ipak, njihov je udjel u mađarskom stanovništvu u opadanju, odnosno mnoge osobe romskoga podrijetla ne izjašnjavaju se kao Romi. Kürti opisuje kako je Orbán među romskim predstavnicima našao svoje suradnike. Primjerice, 2004. godine u Europski parlament izabrana je Livia Járóka, članica Fidesza, kao prva Romkinja izabrana u to

tijelo. Ipak, iako Fidesz među Romima ima svoje saveznike, njihov položaj u Mađarskoj i dalje je često nepovoljan, što je uočljivo pri ostvarivanju svih građanskih prava, od obrazovanja do zapošljavanja.

Vujo Ilić u prilogu „Orbán and Vučić: From disparate beginnings to shared values” (str. 146–164) opisuje veze Orbána s Aleksandrom Vučićem, predsjednikom Srbije i jednim od osnivača i vođa vladajuće Srpske napredne stranke. Autor opisuje kako su ta dva političara uspostavila i jačala suradnju, odnosno koje su sličnosti i razlike u autokratskim poredcima koje su uspostavili u svojim državama.

Réka Szilárdi u prilogu „Reconstructionist religions in Hungary: In the shadow of threats” (str. 165–182) prikazuje značajke raznovrsnih neopaganskih vjera i duhovnih pravaca koje sagledava u društvenom i političkom kontekstu Mađarske.

U trećem dijelu zbornika pod naslovom „Kultura, rod i udžbenici povijesti” nalaze se tri priloga.

György Kalmár u prilogu „Representations of post-communist illiberalism in *Coyote*: Civic values in an illiberal state?” (str. 185–202) analizira mađarski igrani film *Kojot* iz 2017., čiji je redatelj Márk Kostyál. Kalmár smatra da će oni koji žele kroz filmsku umjetnost razumjeti postkomunističku, odnosno neliberalnu Mađarsku tijekom 2010-ih to moći najbolje postići upravo gledanjem toga filma, koji u svojem prilogu razmatra iz različitih perspektiva.

Balázs Böcskei i Andrea Pető u prilogu „Polarized society in an illiberal polypore state: Values and attitudes among Hungarian women voters” (str. 203–213) analiziraju vrijednosti onih mađarskih glasača koje su pristaše Fidesza.

Csaba Fazekas u posljednjem prilogu, „Changing interpretations in history teaching and history textbooks” (str. 214–228), opisuje kako je Orbánova vlast utjecala na sadržaj udžbenika povijesti. Objašnjava da je početkom ovoga stoljeća u Mađarskoj bilo više od 180 izdavača različitih udžbenika. Krajem 2013. vlasti su, bez javne rasprave, nacionalizirale tržište udžbenika te su njihovo tiskanje i podjela povjereni jednoj državnoj instituciji. Izdavači udžbenika zbog toga su podnijeli žalbe Europskom sudu za ljudska prava u Strasbourgu, zahtijevajući odštetu. Iako su izdavači dobili te tužbe, vlast je zadržala monopol nad udžbenicima. Orbánova je vlast promijenila i nastavni plan, pa novi udžbenici mnogo veći naglasak stavljaju na nacionalnu povijest, odnosno kao temeljni cilj nastave povijesti određeno je „jačanje nacionalnoga identiteta” i učenje o „temeljnim vrijednostima” mađarske kulture.

Na kraju zbornika nalazi se „Zaključak”, odnosno kraći osvrt Sabine Ramet („The Wild Wild East: A conclusion”, str. 231–233) na zaključke i ključne značajke opisanih priloga. Zbornik je opremljen imenskim (str. 234–235) i predmetnim kazalom (str. 236–239).

Ovaj zbornik težio je pokazati kako se Mađarska, nakon što je vlast u njoj 2010. preuzeo Orbán, udaljila od građanskih vrijednosti kako su one definirane u Povelji Europske unije, što je u prilogima prikazano na različitim aspektima suvremenoga mađarskog društva. Zbornik je zanimljiv i koristan za proučavanje suvremene mađarske povijesti, kao i za eventualna usporedna politološka i sociološka istraživanja Mađarske i drugih zemalja srednje i jugoistočne Europe.

Nikica Barić